

“СОЛДАТИ” ЗА КАДРОМ

Василь Калита

*Інститут післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки,
вул. Університетська, 1, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: kalyta85@mail.ru*

Розглянуто окремі деталі із життя героїв популярного серіалу “Солдати”, які покликані впливати на підсвідомість глядацької аудиторії і формувати серед її представників вигідну для російської влади систему цінностей.

Ключові слова: тележурналістика, кінематограф, маніпуляція масовою свідомістю, серіал “Солдати”.

Фактом маніпулювання людською свідомістю з боку мас-медіа сьогодні нікого не здивуєш. Існують різні методи для його реалізації. Різні дослідники дають цьому явищу свої назви: “промивання мізків”, “підшкірна ін’єкція”, “патогенний вірус”, які більш чи менш точно в загальних рисах ілюструють його принцип. Ні для кого сьогодні не секрет, що телебачення, в тому числі й кіно, володіє важелями впливу на свідомість мас. Залежно від того, хто стоїть за цими важелями, і будуть формуватися ті образи й ідеї, які безболісно препаруватимуться пересічному глядачу. Так відомі деякі факти співпраці Пентагону з Голлівудом у США. Військове відомство на пільгових умовах орендує постановникам найкращу техніку в обмін на деякі корективи зі свого боку у сценаріях фільмів. Для них навіть немає необхідності зачіпати сам сюжет, лише достатньо, щоб у тій чи іншій постановці на військову тематику на задньому плані фігурували ідеї, які Пентагон планує закласти у голови своїх і не тільки громадян.

У такий спосіб у громадській думці формувався образ ворога. Злочинці, з якими боролися доблесні “командоси”, в результаті виявлялися російського, а згодом арабського походження. Американці, переглядаючи фільм, на перший погляд навіть не помічали цієї особливості, але з переглядом кількох таких стрічок у їхньому баченні формувався стереотипний погляд на те, ким і яким є їхній ворог. Позитивні ж герої, навпаки, вирізнялися вправністю, мужністю, надлюдською силою та блискавичною реакцією. Такі поширені серед військових явища, як жорстокість, цинізм, нездатність гнучко мислити, вживання наркотиків та алкоголю, з ініціативи Пентагону з кадру забиралися. І до глядача доходив відбілений образ американського військового, що безперечно піднімало в очах громадськості престиж армії. Бути таким, як герої-“командоси” вважалося почесним, і через те армія США дотепер не знає браку у надходженні до її лав нових кадрів.

Сама проблема використання психотехнік у кіно з метою формування у людей тієї чи іншої системи поглядів для нас спершу може здатися несуттєвою. “Це ж там, за

океаном”, – скаже глядач. Там і умови життя, і спосіб мислення, і взагалі всі реалії відрізняються від наших. Але достатньо подивитися на український ринок кінопродукції, щоб переконатися у хибності такої думки. Через два десятиліття незалежності Україна так і не розжила власний кінематограф. Думка її громадян продовжує піддаватися впливу ігор за кадром то з боку США, то з боку Росії. Адже американські і російські фільми займають в Україні майже весь прокат.

Якщо про співпрацю Пентагону з Голлівудом уже говорять впливові видання, то які плани щодо громадськості на пострадянському просторі у наших північно-східних сусідів, важко зразу й однозначно сказати.

Але, простеживши ряд спільних, незначних з точки зору сюжету, проте з величезною наполегливістю повторюваних у багатьох стрічках, деталей, можна припустити, що Росія через кінопрокат несе до своїх та чужих громадян приховане від фільтру людської свідомості послання. І носіями його є не складні філософсько-психологічні стрічки, які розгортають у кадри революційні ідеї, а зовсім невинні на перший погляд речі. Наприклад, популярний декілька років тому серіал “Солдати”. Навіть, точніше кажучи, не серіал, а ціла сага з незліченною кількістю сезонів, яка тримала біля екрана молоде покоління як у країні виробника, так і у нас.

Хтось скаже: реалістична історія з життя російської армії дещо приправлена гумором. Але, переглядаючи “Солдатів” серію за серією, напрошуються питання: навіщо існують комітети солдатських матерів; чому щороку кількість загиблих у лавах української та російської армій зростає; а Інтернет переповнений відеороликами зі сценами звірства серед військовослужбовців, якщо у війську так все легко й весело. Про це гімн “юності в чоботах” мовчить.

Згадуючи вище фільми про американське військо, варто зазначити схожу тенденцію і в російському кіно, яка з деякими своїми особливостями також має місце. Якщо американська влада за допомогою голлівудських бойовиків прагнула підняти престиж власної контрактної армії, то російське військо, основна маса якого й надалі залишається строковою, ще більше потребує такої реклами. Відбувається та сама пропаганда військової служби, що й за радянських часів. Тільки тоді про обов’язок перед Батьківщиною кричали з високих трибун, а зараз прививка зацікавлення молоді службою у війську ведеться непомітно – через “Солдати” та ряд героїчних і комедійних фільмів на цю тематику.

В очах молодих росіян, та й узагалі всіх жителів пострадянських країн, в які імпортується це кіно, військові з екрану виступають такими ж відбіленими, як у вищезгаданих американських фільмах. З-за колючого дроту військових частин вони повертаються на “цивілку” підтягнутими, накачаними, психологічно загартованими. Зразу ж посилюється увага представниць протилежної статі до таких “мачосів”, тоді як хлопцями, що не служили, вони нехтують.

З метою привабити молодь до строкової служби у військовому кіно використовується елемент комізму. Хто сказав, що служба в армії – важка?! Подивіться: солдати те й роблять, що розважаються, жартують, вигадують різні дотепні пригоди на свою п’яту точку, і лише деколи отримують від начальства на горіхи за це.

У які б складні життєві ситуації не потрапляли за колючим дротом і КПП герої “Солдатів”, усе в них закінчується щасливо. Хоч насправді, як знаємо з життя, так трапляється не завжди. Однієї цієї розбіжності досить, щоб поставити під сумнів реалістичність проекту “Солдати”.

Що вже казати про те, що жоден “дух”(солдат молодшого призову) у кадрі серйозно не постраждав від рук “діда”(солдата старшого призову), а офіцери здебільшого це – люди честі, “батьки” своїх підопічних, і лише одиниці з них псують це дружнє стадо для того, щоб картина остаточно не відривалася від грішної землі й не перетворювалася у суцільну ідилію. Явище нестатутних стосунків “Солдати” відбілюють, виправдовують, посилаючись на силу сформованих роками армійських традицій, тому викривають лише частково. “Діди”, звісно, підколюють “духів”, деколи б’ють, а деколи й навчають тонкощів військової служби, проте все це підноситься до глядача не в жорстокому, а в комічному й дотепному контексті. Самодурство і жорстокість солдатів старшого призову стосовно молодших зводяться до мінімуму.

Російська армія з екрану нагадує радше курорт, клуб однодумців, а не різношерсте зібрання представників чоловічої статі з різним минулим та способом поведінки, розбіжності у яких можуть коштувати його представникам життя та здоров’я.

У такій армії, яка показана в “Солдатах”, хочеться служити. І не тільки росіянам, а й представникам сусідніх країн. Таке підсвідоме, а інколи й усвідомлене бажання, коли глядач, захоплений зображуваною на екрані реальністю з її комізмом, простотою, безкарністю за проступки, з радістю погодився б опинитися або навіть залишитися у ній, це – перший здобуток тих, кому вигідна схожа гра з психікою мас; і узагалі мрія, коли не тільки росіяни, а, скажімо, й українці періодично уявлятимуть себе у формі з біло-синьо-червоною нашивкою на рукаві.

Що ж далі? Самі творці серіалу “Солдати” з гордістю заявляють про високий рівень патріотизму серед його героїв, який стрічка на їхньому прикладі покликана виховувати в інших. Проте “патріотизму” специфічного, характерного для Росії, з яким, як показує багатовікова історія, Україна мала нещастя стикатися неодноразово. Століттями російському народу втовкмачувала влада, що він – вибраний, та з такою наполегливістю, що він врешті-решт повірив.

Сучасний пересічний росіянин ментально майже нічим не відрізняється від свого предка, який жив сотні років назад. Він з недовір’ям ставиться до чужинців, відверто вороже – до інших віросповідань, пасивний щодо висловлення власної позиції і покірний владі, яка вже не через князівських посильних, а через телебачення та кіно готує йому все нові докази того, що його народ – вибраний, що бути росіянином – почесно і дотримуватися створеного образу “настоящего русского” потрібно в найменших деталях.

Саме вони, деталі, формують те ціле, яким хоче бачити своїх громадян(а в ідеалі й чужих) російська влада. Ці деталі не називаються прямо, не проголошуються у маніфестах, а лише де-не-де з’являються у віддалених закутках телевізійного кадру. Так, що й око не завжди їх примітить, зате ніколи вони не обійдуть підсвідомості глядача. Те, що не фіксується свідомістю, відкладається у глибинних шарах людської психіки і

має на неї значно сильніший вплив через наше незнання про його існування. Унаслідок цього, незалежно від волі людини, змінюються основи її світогляду й поведінки.

Прикладів героїв “Солдатів”, що ні на крок не відходять від усталеного образу “настоящего русского”, який вибраний, поставлений вище за інших людей, у всіх відношеннях позитивний, і часто явні недоліки якого проголошуються чеснотами і отримують всезагальне схвалення, можна навести багато. Чого варта лише одна із центральних постатей прапорщика Шматка. Образ підібраний так, що автоматично притягує до себе. За приманку слугують його експресивність, гострота слова, активність, комізм у хорошому розумінні. Він постійно проголошує себе патріотом, “настоящим русским”, підкреслює вищість Росії серед країн, а тому для корінних росіян стає справжнім другом тоді, як до представників інших народів (такі зустрічаються майже в кожному сезоні серіалу) помітна його зверхність. В очах прапорщика Шматка не вписуватися в образ справжнього росіянина – велика вада. Коли заходить мова про любов та відданість Батьківщині, з його уст звучать пафосні установки, до яких звикли наші громадяни з часів Радянського Союзу.

Поряд з образом “настоящего русского” насаджується і образ “настоящего мужика”, які моментами навіть ототожнюються. Щоб виділити певні особливості цього типу, достатньо уважніше придивитися до способу життя головних героїв. Поряд із вправністю, швидкістю реакції, мужністю і все тим же почуттям гумору, яких багатьом сучасним чоловікам не вистачає, герой фільму майже в кожному кадрі з цигаркою, на його столі регулярно з’являється пляшка, він – схильний до афективних дій, лихослів’я і нездатний прощати, прикриваючи це своїм начебто загостреним почуттям справедливості. З боку його оточення це завжди викликає повагу і схвалення. “Ну ты мужик!” – ніби ненавмисне, між іншим говорять йому товариші. Для перебігу фільму ці фрази не мають жодного значення, але у психіку глядача кидають “якір” з ознаками вибраного росіянина чи справжнього чоловіка.

Узагалі тютюн і спиртне у “Солдатах” з’являються вкрай часто. Створюється ефект їхньої невід’ємності від повсякденного життя чоловіків. Пляшка завжди знаходиться на столі у прапорщиків та офіцерів, а солдати марять нею і з радістю користаються з кожної нагоди її осушити. Те саме, навіть більше, цигарка. Саме в її товаристві коротають найбільшу частину свого вільного часу військовослужбовці.

Навіть якщо й потрапляє до лав армії людина без цієї шкідливої звички, то військовий колектив, зображений в стрічці великою непереборною силою, рано чи пізно змушує її взятися за цигарку. Адже у “Солдатах” та й у багатьох сучасних російських фільмах на військову чи воєнну тему образ справжнього бійця пов’язаний саме з нею. Військових, які б не палили у кадрі, нема.

Своєрідний погляд пропонують нам з екрану “Солдати” і на стосунки справжнього чоловіка з протилежною статтю. Вони не обтяжені нормами моралі й пристойності. Часто солдати знайомляться з дівчатами заради розваги, короткочасного задоволення. Зацікавлення статевим життям постійно присутнє на словах у межах казарми та на ділі, коли військовослужбовцям вдається вийти за них. Без сексуальних стосунків зображені лише невдахи, а з усіх сторін позитивні герої обов’язково час-від-часу вирушають на подвиги.

Секс в розумінні творців “Солдатів” (та й інших популярних нині фільмів) надзвичайно доступний. Героям не потрібно докладати особливих зусиль, щоб швидко заволодіти тою чи іншою жінкою. От і складається у нашої молоді враження, що саме такою є дійсність, хоч це всього лиш навіювання, омана, покликана доносити до глядачів вигідні лише для тих, що працюють за кадром моделі поведінки.

Часто сюжет “Солдатів” пропонує досить вузький арсенал зброї проти різних негараздів. На екрані з’являються готові шаблони, як поводити себе в тій чи іншій ситуації, а з усіх боків позитивні герої тільки відображають їх. Наприклад, обмірковують вони складні проблеми завжди з цигаркою, а горе обов’язково топлять у склянці. Дозвілля проводять у галасливих компаніях, що, до речі, прививає глядачу перевагу колективного (стадного) способу життя над індивідуальним, де знову ж таки у великій кількості спиртне, тютюн і розпушта. І, що характерно, у наступній же сцені герой почувается так, ніби нічого цього напередодні не було, а то й набагато краще. Така модель поведінки чітко вказує пересічному громадянину, що по-справжньому вважається мужнім та прийнятним більшістю. Він без усякого видимого насильства тяжітиме до цих заданих кінематографом “ідеалів”, результати впровадження яких у життя будуть далеко не такими безболісними, як на екрані. У виграші залишаться лише ті, що працюють за кадром, адже залежною від думки більшості, алкоголю, тютюну, статевого потягу особою надзвичайно просто управляти.

Шкідливих звичок серед героїв “Солдатів” бачимо через край. А от потреба в самопізнанні, самовдосконаленні, інтелектуальному та духовному розвитку взагалі обходиться стороною. Розвиток якщо й є, то тільки фізичний: накачані м’язи, натренованість у виконанні різних фізичних вправ, вміння вирішувати проблеми за допомогою грубої сили. Таке враження, що військовослужбовці цікавляться лише галасливими компаніями, випивкою, їжею, сном, сексом, підколюваннями один одного, а високодуховних зацікавлень у них не існує. Навпаки, солдати пишаються тим, що вони не знають дороги до бібліотеки військової частини, і косо дивляться на тих, які відвідують її. Люди, які читають, представлені тут поодинокими екземплярами і трактуються більшістю як диваки. Таке життя доноситься до глядача як норма, і дуже часто він у це вірить.

Має місце у “Солдатах” і поширений у багатьох російських фільмах та розважальних телепередачах образ “ботана”, “заучки”. Тим, які хочуть управляти думкою мас, розумні люди ні з якого боку не вигідні. От і насаджується серед населення погляд на людину, яка вчиться та знає, чого їй треба, кардинально негативний. “Ботан” у фільмі завжди боязливий, фізично слабкий, пасивний, здатний хіба що говорити надрозумними фразами і неспроможний виконувати корисні дії. Його не сприймають серйозно і постійно принижують. А от у виграші залишається дурень (“настоящий русский”, “настоящий мужик”), деталі образу якого зазначалися вище.

Таким кумедним (уже у край негативно контексті) виступає рядовий Щур, який зі своїми розумними фразами, вищою освітою та гротескно смішними окулярами з перших же хвилин перебування у військовій частині не вписується у її “дружній” колектив. “Настоящий русский мужик” Шматко у своїх “дотехах” ніколи не пропускає нагоди згадати його вищу геологічну освіту. Тут звикли сприймати людей з посередніми

розумовими здібностями. Такими є усі найбільш мужні, дотепні, сміливі та вправні. А розум подається ніби щось таке, що йде наперекір вищезгаданим чеснотам.

От і Щур... Стільки підколювань з усіх боків зазнає хіба що відсталий Антон Папазогло із його призову. У ставленні до освічених людей творці "Солдатів" дійшли до того, що зрівняли їх з розумово обмеженими. Акцент же робиться на тих, які здатні уподібнитися до більшості. Ті новобранці, яким за короткий проміжок часу це вдалося зробити, представлені у виграшному світлі. Їх менше утискають "діди", і скоро вони самі можуть утискати кого завгодно. Тоді як до освічених та розумних навіть солдати нижчого призову можуть безкарно кинути криве слівце.

І знову ж таки, усі ці деталі зображаються не на фантастичному фоні, а на нібито реалістичному, що підтверджують російські кінокритики та безліч відгуків у Всесвітній мережі. Хоч, як вже зазначалося вище, дійсність "Солдатів" – бутафорія, у якій існує безліч розбіжностей і з життям війська, і зі здоровим глуздом. Настільки однорідного підбору (насамперед за інтелектуальними, культурними й духовними ознаками) людей в один час і в одному місці просто не буває.

Творці ж "Солдатів" видають бажане за дійсне. А народ вірить, як-то кажуть, "піпл хаває"... Тим більше, що довкола "Солдатів" уже з самого початку створився досить потужний ореол правдивості.

Далі справа у психологічній стійкості глядача. Проте яка мова може йти про духовну стійкість у країні, що зовсім недавно на вернула до істинних цінностей, яка живе у невизначеності, непевності у завтрашньому дні. Цим зумовлений високий відсоток людей у нашій державі, які схильні піддаватися навіюванню (близько половини населенні тоді, як у цивілізованих країнах цей показник становить приблизно 8 людей на тисячу).

Багато молодих людей не мають чіткого уявлення про шляхи своєї професійної і соціальної реалізації. Часто вони обирають навчальний заклад за намовою батьків, будучи насправді абсолютно несумісними зі своєю спеціальністю. Їхні надії невірні, а якщо до цього додадуться ще й особисті негаразди, які у віці 18–20 років не рідкість, то й шукатиме така людина (підсвідомо чи ні) іншого життя. Наприклад, такого ідилічного, як у "Солдатах".

З одного боку на неї тиснуть батьки з вистражданим ними навчальним закладом, ненависна спеціальність і лякаюче невідоме майбутнє, з іншого невідома пригнічена справжня внутрішня сутність чинитиме опір. Людина підсвідомо прагнути порвати всі зв'язки з навчальним закладом, який їй не до душі, але боїтиметься собі у цьому зізнатися. Ситуація її виключення з університету в глибину душі набуватиме для неї дуже привабливого забарвлення і ззовні відобразатиметься у хворобливому зацікавленні військовою тематикою (адже роками у нашому суспільстві складався міф про те, що вигнання з університету завжди супроводжується призовом до війська). От і можуть, скажімо, "Солдати" чи щось в їхньому роді з усіма вищезгаданими періодично повторюваними патогенними деталями приховати внутрішню напругу, замаскувати її, стати для цієї людини чимось більшим за розвагу і весело проведений за телевизором вечір.

"Солдати" кілька років тому просто передихнути не давали своїм поціновувачам. Немов гриби після дощу, з'являлися нові сезони та спецвипуски. Їх була настільки ве-

лика кількість, що вони могла б служити для вироблення у глядачів умовного рефлексу. Вечірній перегляд улюбленого фільму ставав звичкою, від якої важко було відмовитися. Заразом важко уже було відмовитися від звичних “цінностей”, які проголошувались у серіалі. Невідповідність їм у затятих прихильників “Солдатів” супроводжувалась хвилюванням і тривогою.

Особливо благодатним ґрунтом для насадження викривленого у російському кінемаграфі поняття справжнього чоловіка з його шкідливими звичками, бідною інтелектуально-емоційною сферою та безперервними сексуальними перемогами є душі соціально неутверджених молодих людей. Їм просто більше нема звідки черпати інформацію про цінності, які сприяють реалізації та визнанню серед інших. Дивитиметься певний час така людина на улюбленого кіногероя, який настільки впевнений у собі, володіє такою харизмою, що постійно дозволяє собі у побуті зверхність до інших, пляшка і цигарка для нього є звичним явищем, а тілесна насолода є доступною, немов склянка води; та й наслідуватиме його, звісно, не за винятковою мужністю та впевненістю, яких їй бракує в житті і які не так просто у собі виховати, а за тим найпримітивнішим, що навіть дурню під силу.

І рушить наша молода людина не тим шляхом, який веде до справжнього щастя, а простішим, який веде до тимчасового задоволення власного самолюбства і красування перед іншими, що безперечно на руку владі. Їм хай би народ хоч на головах ходив, лиш би не прагнув до інтелектуального та духовного розвитку і тим самим не створював би зайвих проблем у своєму підпорядкуванні. Для цього й існує безболісна вакцина у кадрі популярних фільмів, які з підозрілою злагожденістю за істину видають одне й те ж, що насправді навіть претензії на істину мати не повинно. Адже не в одних “Солдатах” спостерігаємо зверхність росіянина над представником іншої нації і не в них одних справжній чоловік ніколи з книжкою в руках не з’явиться, а завжди з цигаркою, випадковою партнеркою, постійно п’яний і агресивний. Такими деталями переповнена більшість стрічок російського прокату від вищезгаданих військових і воєнних фільмів, кримінальних драм, детективів аж до мелодрам та “ситкомів”.

Про це треба пам’ятати українцям, дивлячись російські фільми. Самі по собі вони не є чимось поганим. Доволі часто серед них трапляються цікаві роботи, у них звучать цікаві думки та спонуки до дій. Але дуже важливо перед тим, як дивитися черговий фільм, усвідомити, хто я, і якою є система моїх цінностей. Тоді й перегляд фільму принесе нам щось нове й корисне, а все старе, шаблонне, покликане із стрічки у стрічку насаджувати нам чужий тип мислення обмине нашу особу. Адже маніпулюють психікою тільки того, який сам прагне піддатися цій маніпуляції.

Список використаної літератури

1. Потятиник Б. Патогенний текст / Б. Потятиник, М. Лозинський. – Львів : Місіонер, 1996. – 295 с.
2. Почепцов Г. Контроль над розумом / Георгій Почепцов. – Київ : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. – 348 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.13

Прийнята до друку 08.10.13

“SOLDIERS” BEHIND THE SCENES**Vasyl Kalyta**

*Institute of Extended Education and Pre-University Training,
Universytetska Str. 1, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: kalyta85@mail.ru*

Considered some details from the life of characters of the popular serial “Soldiers”, which are intended to influence the subconscious of audience and to form among its representatives system of values, advantageous for Russian domination.

Key words: TV journalism, cinema, manipulation of the mass consciousness, “Soldiers” series.

“СОЛДАТЫ” ЗА КАДРОМ**Василий Калита**

*Институт последипломного образования и предвуниверситетской подготовки,
ул. Университетская, 1, 79000, г. Львов, Украина,
e-mail: kalyta85@mail.ru*

Рассмотрены отдельные детали из жизни героев популярного сериала “Солдаты”, призванные влиять на подсознание зрительской аудитории и формировать среди ее представителей выгодную российским властям систему ценностей.

Ключевые слова: тележурналистика, кинематограф, манипуляция массовым сознанием, сериал “Солдаты”.